

Кирилович О. Ф., ст. викладач (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ХАРАКТЕРИСТИКА СФОРМОВАНOSTІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ У СТУДЕНТІВ ВНЗ

***Анотація.** У статті досліджено характеристику компонентів, критеріїв, показників та рівнів сформованості громадянської позиції у студентів вищих навчальних закладів. Розкрито процес ефективного формування активної громадянської позиції студентської молоді та його залежність від взаємоузгодження факторів та взаємодії суб'єктів соціального впливу, визначення структури, зокрема компонентів, критеріїв, показників, рівнів сформованості активної громадянської позиції, вибору оптимальних виховних форм і методів організації цього процесу.*

***Ключові слова:** громадянська позиція, громадянське виховання, навчально-виховне середовище, ВНЗ, компоненти, критерії, показники та рівні сформованості громадянської позиції.*

***Аннотация.** В статье исследована характеристика компонентов, критериев, показателей и уровней сформированности гражданской позиции у студентов высших учебных заведений. Раскрыт процесс эффективного формирования активной гражданской позиции студенческой молодежи, их зависимость от факторов и взаимодействия субъектов социального влияния, определение структуры, компонентов, критериев, показателей, уровней сформированности активной гражданской позиции, выбора оптимальных форм и методов организации процесса.*

***Ключевые слова:** гражданская позиция, гражданское воспитание, учебно-воспитательная среда, ВУЗ, компоненты, критерии, показатели и уровни сформированности гражданской позиции.*

***Annotation.** The article presents the components, criteria, indicators and the levels of citizenship in college students, and discussed the process of formation of effective active citizenship students and its dependence on the factors of mutual confrontation and interaction of social impact, defining the structure, including component, criteria, indicators, the levels of active citizenship, selection of optimal educational forms and methods of this process.*

***Keywords:** citizenship, civic education, training-educational environment institutions, components, criteria, indicators and levels of citizenship.*

У Національній доктрині розвитку освіти України визначено головну мету української системи освіти – створити умови для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, сформувати покоління, здатне навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства.

Сьогоднішня ситуація показала, що розбудова незалежної України як суверенної держави вимагає виховання громадянина-патріота, здатного жити й працювати в умовах демократії, відчувати відповідальність за себе, свій народ, країну, прагнути здійснити свій внесок у реформаторські процеси. Про це свідчать офіційно-нормативні документи: «Національна доктрина розвитку освіти», Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ сторіччя)», «Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» тощо.

На сучасному етапі ситуація в Україні характеризується якісними змінами пріоритетів і цінностей, що зумовлює необхідність оновлення освітньої галузі.

Психолого-педагогічні аспекти становлення громадянської самосвідомості сучасної молоді розкривають у своїх працях сучасні українські вчені: М. Й. Боришевський, О. І. Вишневський, Н. І. Косарева, Л. В. Крицька, І. М. Мельникова, Л. П. Омельченко, В. М. Оржеховська, В. А. Поплужний, К. І. Чорна та ін.

Концептуальні засади громадянського виховання обґрунтовано в працях М. Євтуха, П. Ігнатенка, В. Кузя, О. Любара, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської та ін.

Особливості політичної соціалізації і формування соціально-психологічних установок молоді досліджувалися філософами й соціальними психологами І. Белоконь, В. Москаленко, Т. Поснова.

Психологічний аспект проблеми виховання громадянина знайшов своє відображення у дослідженнях А. Адлера, Э. Берна, Р. Мейя, Х. Ремшмидта, Ж.-Ж.Руссо, Е. Толмена, Д. Уотсона, М. Холла, К. Хорни, Э. Шпрангера та вітчизняних науковців Б. Ананьєва, Л. Божович, І. Беха, М. Левітова.

Гуманістичні засади громадянського виховання широко розкрито у працях І. Беха, О. Дем'янчук, О. Пометун, В. Сухомлинського та ін.

Загальнотеоретичні основи побудови цілісного навчально-виховного процесу, спрямованого на формування особистості громадянина, представлено в роботах А. Бойко, В. Лозової, К. Чорної, Г. Шевченко та ін.

Принципи формування громадянськості розкриті в дослідженнях О. Кочетова, І. Молодцової, Н. Савотіної.

Історично-педагогічний аспект громадянського виховання висвітлений в працях О. Бенци, Л. Вовк, С. Золотухіної, П. Ігнатенка, В. Курила, П. Плотнікова, Ю. Руденка, О. Сухомлинської, М. Чепіль, Я. Яціва та ін.

Спроби охарактеризувати компоненти, критерії та рівні громадянськості

здійснили у своїх дослідженнях М. Чельцова, Г. Федотової, С. Мирветалієва, М. Бабкіної, І. Молодцовой.

Питання громадянського виховання студентів ВНЗ розкриті в роботах О. Кафарської, З. Красноока, Т. Кухневич, В. Плахтєєвої, А. Сігової, М. Чельцова.

Метою нашої статті є визначення компонентів, критеріїв, показників й рівнів сформованості громадянської позиції у студентської молоді.

Проблема формування громадянської позиції студентської молоді набуває особливої актуальності на етапі розвитку демократичного суспільства. Адже від активної громадянської позиції молодого покоління залежатиме як його доля, так і майбутнє країни. Людина, що має громадянську позицію, спроможна поєднати свої особисті інтереси з суспільними та усвідомити потреби суспільного прогресу як свої власні.

Ряд вчених вирізняють такі компоненти активної громадянської позиції: соціальна активність, громадянська самосвідомість, громадянські якості.

Соціальна активність розглядається як свідоме, творче ставлення до трудової і суспільно-політичної діяльності, в результаті якої забезпечується самореалізація особистості.

Громадянська самосвідомість особистості розвивається з опорою на життєву позицію особистості: розуміння людиною своїх знань, інтересів, ідеалів, мотивів поведінки, оцінка себе як діяча, носія суспільної позиції.

Громадянські якості формуються під впливом соціального середовища і власних зусиль особистості в спеціально створених умовах.

Г. Федотова, С. Мирветалієва визначають такі критерії визначення громадянської позиції: духовно-моральні, ціннісно-сміслові, культурно-діяльнісні [1].

М. Бабкіна у своїй праці виділяє такі змістові компоненти сформованості активної громадянської позиції:

– когнітивний, який є характеристикою пізнавальної сфери розвитку підлітка, системою засвоєних підлітком знань про сутність громадянськості, суспільство, державу, націю, права і обов'язки громадян тощо; виявляє усвідомлення своєї ролі у суспільстві як активного громадянина;

– емоційно-ціннісний, який вказує на наявність власної ієрархії цінностей і осмислення підлітком загальнолюдських цінностей, сформованість громадянських якостей, ставлення підлітка до суспільства, нації, держави, до себе як до громадянина; його внутрішню готовність до реалізації громадянських знань через власну діяльність;

– діяльнісно-практичний, який визначає вмотивовану діяльність підлітка, реалізацію здобутих громадянських знань у практичній діяльності, стійку громадянську активність, готовність до соціальної взаємодії у вирішенні суспільних проблем [2].

У процесі дослідження М. Бабкіна визначає такі критерії сформованості активної громадянської позиції: громадянська компетентність, громадянські якості і цінності, громадянська активність, соціальна взаємодія (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії сформованості активної громадянська позиція студентів

Активна громадянська позиція студентів			
Компоненти			
<i>Когнітивний</i>	<i>Емоційно – ціннісний</i>	<i>Діяльнісно-практичний</i>	
Критерії			
<i>Громадянська компетентність</i>	<i>Громадянські якості і цінності</i>	<i>Громадянська активність</i>	<i>Соціальна взаємодія</i>

Важливим критерієм сформованості активної громадянської позиції є громадянська компетентність. Цей критерій дозволяє виявити наявність чи відсутність у молоді системності громадянських знань, усвідомлення своєї ролі у вирішенні суспільних проблем. Показниками громадянської компетентності є знання про сутність громадянськості; розуміння сутності різних суспільних явищ і процесів; обізнаність з проблемами місцевої громади; розуміння спрямованості здобутих громадянських знань; уміння аналізувати і об'єктивно оцінювати соціальну ситуацію; усвідомлення своєї ролі у суспільстві як активного громадянина.

Сформованість активної громадянської позиції характеризується наявністю громадянських якостей та цінностей. Показниками цього критерію є законслухняність, повага до демократичних виборів; почуття відповідальності та обов'язку; захист прав і свобод людини; культура соціальних і політичних стосунків; особистісно-ціннісне ставлення до себе і суспільства; внутрішня готовність до реалізації громадянських знань через власну діяльність. Зазначений критерій вказує на почуття, якості, орієнтації та наміри молоді людини, на трансформування громадянських знань в особисті переконання.

Сформованість активної громадянської позиції визначається рівнем громадянської активності у соціальному середовищі. Критеріальними показниками громадянської активності є реалізація здобутих громадянських знань; реалізація власних прав, свобод і обов'язків; ініціативність; здатність до самоактуалізації та лідерства у колективі; вміння самостійно робити вибір та приймати рішення; вмотивована інформаційна діяльність (збирання, аналіз, застосування інформації з метою вирішення конкретної проблеми).

Серед критеріїв сформованості активної громадянської позиції виділяємо також здатність до соціальної взаємодії. Показниками цього критерію є соціальна орієнтація; прагнення до соціальної гармонії; здатність до колективної діяльності; позитивно спрямована комунікативність; толерантне ставлення до інших; гуманізація взаємин.

На підставі показників зазначених критеріїв М. Бабкіна визначає три рівні сформованості активної громадянської позиції підлітків: високий, середній, низький. Високий рівень сформованості активної громадянської позиції властивий підліткам, які мають глибокі і системні знання про сутність громадянськості, про суспільство, державу, громадянські права та обов'язки, норми суспільної поведінки. Для них характерні розуміння політико-правових проблем, обізнаність з проблемами місцевої громади і готовність брати участь у їх вирішенні. Вони ініціативні, здатні самостійно приймати рішення, робити вибір, аналізувати та оцінювати соціальну ситуацію. Їм притаманні власна ієрархія цінностей, сформованість громадянських якостей, внутрішня готовність до реалізації громадянських знань у практичній діяльності, трансформування засвоєних знань в особисті переконання, готовність до захисту громадянських прав і свобод інших людей, громадянська активність, здатність до самоорганізації, саморегуляції, соціальної взаємодії.

Середній рівень сформованості активної громадянської позиції характерний для підлітків, які мають недостатньо глибокі та систематизовані знання про сутність громадянськості, недостатнє розуміння політико-правових проблем і усвідомлення своєї ролі у розв'язанні суспільних проблем. Трансформування громадянських знань в особисті переконання стимулюються суб'єктами соціальної взаємодії. Підлітки цього рівня знають свої права та обов'язки, моральні норми, спроможні оцінювати свої вчинки. Вони беруть участь в організованій колективній діяльності, проте не виявляють власну ініціативу. Їм властиві часткова сформованість громадянських якостей і вибірково-ситуативна громадянська активність.

Низькому рівневі сформованості активної громадянської позиції притаманні поверхневі та фрагментарні знання про сутність громадянськості, низький ступінь усвідомлення суспільних проблем і своєї ролі у їх вирішенні, погане знання норм моралі і права. Такі підлітки пасивні, безініціативні, саморегуляція і самоорганізація у них ситуативні. Поведінка підлітків цього рівня регулюється зовнішніми стимулами і збудниками. Вони неохоче беруть участь в колективній діяльності, потребують контролю. Їм характерні не сформованість громадянських якостей та відсутність громадянської активності.

М. В. Чельцов спрямував своє дисертаційне дослідження на розробку системи формування громадянської позиції студентської молоді. Автор визначає громадянську позицію як «усвідомлену участь людини в житті

суспільства, що відображає її свідомі реальні дії (вчинки) відносно того, що оточує, в особистому і суспільному плані, спрямовані на реалізацію загальнолюдських цінностей при розумному співвідношенні особистих і суспільних інтересів» [3].

Автор запропонував критерійні характеристики громадянської позиції, співвіднесені з можливими рівнями її сформованості:

– *високий* рівень сформованості громадянської позиції виражається в переважанні внутрішньої мотивації до життєдіяльності, необхідності набуття і вдосконалення спеціальних знань, умінь і навичок, цілеспрямованості, відчутті суспільної значущості власної діяльності і відповідальності за її наслідки і результати. Діяльність має стійкий і успішний характер, співвідноситься з уявленнями особи, наявністю усвідомлюваної власної позиції. Спостерігається самореалізація студента в системі життєдіяльності ВНЗ, активна участь в житті суспільства і держави. Є усвідомлення (прийняття) на рівні твердої переконаності, необхідності вдосконалення особистісних громадянських і професійних якостей;

– *оптимальний* рівень характеризується прагненням до набуття знань, умінь і навичок за наявності достатньо високого рівня внутрішньої відповідальності перед оточуючими; переважає внутрішня мотивація життєдіяльності. Спостерігається слабовиражена власна позиція з основних питань життя суспільства і держави. Діяльність має в основному стійкий характер при спрямованості на самореалізацію в системі життєдіяльності вузу і наявності зацікавленості в участі в житті суспільства і держави. Є розуміння необхідності розвитку і реалізації особистісних громадянських і професійних якостей;

– *допустимий* рівень визначається наявністю необхідних знань, умінь і навичок при слабо вираженому почутті відповідальності за свої дії; мотивація має в основному зовнішній характер за наявності прагнення поєднувати власні інтереси з потребами оточуючих. Виявляється орієнтація на діяльність, у тому числі і професійну, при позитивному характері її протікання. Спостерігається поверхово усвідомлювана позиція громадянина. Є прагнення до участі в життєдіяльності вузу, а участь в житті суспільства і держави має вимушений характер;

– *критичний* рівень виявляється в невисокій потребі у набутті знань, умінь і навичок, слабо виражено почуття відповідальності за власні дії; переважає зовнішня мотивація діяльності при переважаючій орієнтації на свої інтереси. Спостерігається слабка задоволеність або незадоволеність діяльністю, конфліктність. Участь в життєдіяльності вузу має вимушений характер за відсутності участі в житті суспільства. Відсутнє свідоме ставлення до громадянської позиції;

– *низький* рівень характеризується нестійким усвідомленням, нейтральним або негативним ставленням до громадянської позиції особистості; знання і

уміння мають поверховий і несистематизований характер, переважає виключно зовнішня мотивація в діяльності при практично повній орієнтації на власні інтереси і відсутності почуття відповідальності. Виразним є небажання брати участь у житті ВНЗ, суспільства і держави.

Отже, за результатами дослідження, можна констатувати, що процес ефективного формування активної громадянської позиції студентської молоді залежить від взаємоузгодження факторів та взаємодії суб'єктів соціального впливу, від визначення структури, зокрема компонентів, критеріїв, показників, рівнів сформованості активної громадянської позиції, від вибору оптимальних виховних форм і методів організації цього процесу.

1. Федотова Г. А. Становление гражданской позиции студентов технического вуза : монография / Г. А. Федотова, С. З. Мирветалиева // Новгородский государственный университет им. Ярослава Мудрого. – Великий Новгород, 2009. – 144 с.
2. Бабкіна М. І. Формування активної громадянської позиції підлітків у позакласній виховній роботі загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. – Київ, 2009. – 231 с.
3. Чельцов М. В. Формирование гражданской позиции студенческой молодежи высшего учебного заведения : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Чельцов Михаил Владимирович. – Новосибирск, 1996. – 224 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Корч М.